

Д.Д. Семенов

Донецький національний університет, Україна

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ БАГАТОПОЛЮСНОГО СВІТУ: РОСІЙСЬКО-ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В УМОВАХ БАГАТОПОЛЮСНОГО СВІТУ

Дане дослідження полягає у комплексному аналізі сучасних і традиційних цивілізаційних концепцій та визначенні сутності цивілізаційного підходу, який дозволяє дати якісно нову оцінку всесвітньо-історичному процесу, реаліям сучасного багатополюсного світу, зокрема на прикладі взаємовідносин Росії з країнами Латинської Америки, якими проголошено про власний шлях розвитку та співробітництво з іншими країнами на принципах багатополюсності.

Кардинальні зміни, яких зазнало людство у зв'язку із закінченням холодної війни, виходять далеко за межі змагання між капіталізмом та соціалізмом або простої зміни балансу сил в системі міжнародних відносин. Події 1989 – 1991 рр. стали епохальними в тому сенсі, що поклали край багатовіковій дихотомії між Заходом, представленим в першу чергу західноєвропейськими та північноамериканським суспільствами («вільний світ»), і не-Заходом (неєвропейські регіони, що зазнали колоніальної експансії; а також центральноєвропейські (на чолі з Німеччиною) та східноєвропейські (на чолі з Росією та СРСР) суспільства, які становили загрозу для поширення західного імперіалізму). Наслідком цього стало виникнення двох концепцій, які мали пояснити і навіть спрогнозувати майбутнє: однополюсного та багатополюсного світу. **Актуальність** роботи полягає саме в авторській спробі віднайти нову цивілізаційну концепцію, яка дозволить пояснити реалії сучасного світу, зокрема на прикладі взаємовідносин Росії з країнами Латинської Америки. Адже країнами Східної Європи та Латинської Америки проголошено про власний шлях розвитку та співробітництво з іншими країнами на принципах багатополюсності; триумф західної ліберал-демократії супроводжується орієнтацією навіть культурно-споріднених незахідних суспільств на власні традиції. На думку автора, пояснити це допоможе саме цивілізаційний підхід, який акцентує увагу на регіональних особливостях людства, а не ігнорує їх.

Історіографія. У роботах сучасних філософів Ф. Фукуями [1] та особливо С. Хантінгтона [2] розроблено концепції, які пояснюють всесвітньо-історичні процеси з позиції цивілізаційного підходу. Проте основи цивілізаційного підходу більш детально було розроблено його класиками: М.Я. Данилевським [3], О. Шпенглером [4] та А.Дж. Тойнбі [5].

Мета дослідження: виявлення сутності цивілізаційного підходу та його потенціалу для пояснення сучасного всесвітньо-історичного процесу. Відповідно до цієї мети автором поставлено такі **задачі**: 1) розглянути основні цивілізаційні концепції; 2) виявити сутність цивілізаційного підходу як альтернативного традиційному лінійно-стадіальному.

Новизна роботи полягає у власному комплексному аналізі автором цивілізаційних концепцій та визначенні сутності цивілізаційного підходу, який дозволяє дати якісно нову оцінку всесвітньо-історичному процесу.

Методологію дослідження складають методи аналізу та синтезу, а також описовий та порівняльний методи. Автор дотримується принципів об'єктивізму та історизму.

Концепція однополюсного світу була представлена американським філософом та політологом Френсісом Фукуямою у його роботі «Кінець історії та остання людина» (1992). Головна ідея цієї, створеної на хвилі ейфорії від перемоги у холодній війні тео-

рії: після перемоги лібералізму над фашизмом у Другій світовій та особливо над комунізмом у холодній війні не залишилось жодних альтернативних концепцій суспільного розвитку, які б могли сперечатись із лібералізмом. Наслідком цього має стати повна та безумовна перемога власне західної ліберально-демократичної моделі суспільства, яка поступово охопить все людство. Втім, концепція Фукуями не є оригінальною. Ідея універсальної ідеології, універсальної моделі суспільства є досить типовою для західного світу, представники якого звикли вважати себе носіями прогресу та цивілізації (зокрема через Хрестові походи, у тому числі проти східних слов'ян, насильницьку християнізацію та модернізацію неєвропейського світу тощо).

Своєрідною відповіддю, альтернативою концепції Фукуями, стала теорія іншого американського політолога Семюела Хантінгтона у його роботі «Зіткнення цивілізацій» (1993). На відміну від свого колеги, Хантінгтон стверджував, що на зміну дво полюсному прийде не однополюсний, а багатополюсний світ. Замість згасаючого протистояння політичних та економічних ідеологій на кшталт лібералізму та комунізму, на його думку, має посилитись етнічно-релігійне протистояння. Власне кажучи, зіткнення цивілізацій, тобто суспільств, головним критерієм виділення яких виступають мова та релігія, і є змістом майбутнього і сьогоденного світу. Одразу ж необхідно зазначити, що концепція Хантінгтона – не песимістична антиутопія, яка навмисно згущує фарби, надаючи цьому зіткненню надмірної гостроти. На думку Хантінгтона, звернення до цивілізаційної традиції є в першу чергу спробою пошуку власного місця серед інших народів («Хто ми?») на протигагу намаганню приєднатись до того чи іншого ідеологічного табору в роки холодної війни («З ким ми?»).

Сьогоднішні реалії демонструють нам народження багатополюсного світу. Важко сказати – скільки цих полюсів, і наскільки виправданим є використання терміна «полюс» для більш-менш самостійних та успішних країн в умовах безсумнівного домінування саме західного (особливо в особі США) світу. Проте тенденції до їх формування наявні, а ігнорувати їх складно. Прикладом можуть служити Російська Федерація та провідні країни Латинської Америки (наприклад, Бразилія), особливо їх складні, часто непослідовні взаємовідносини у 1990-і роки.

І Росію, і країни Латинської Америки поєднує між собою необхідність пошуку свого місця в умовах багатополюсного світу: міжнародне визнання, налагодження військово-політичного та торгово-економічного співробітництва при врахуванні регіональних, культурно-цивілізаційних особливостей історичного розвитку. Спільною виявилась і проблема цивілізаційної самоідентифікації: і Росія, і Латинська Америка, незважаючи на історично тісний взаємозв'язок із країнами традиційного Заходу, мусили враховувати регіональні особливості при інтеграції до панзахідного світу.

І Росія, і латиноамериканські країни в геостратегічному плані опинилися поза трьома основними полюсами економічного розвитку – північноамериканським, тихоокеанським і західноєвропейським. Загроза перетворення на периферійні регіони світу спонукала до налагодження власних, альтернативних контактів. Слід додати спільну незацікавленість в однополюсній системі міжнародних відносин і прагнення до неконфронтаційної заборони гегемоністських устремлінь в політиці Сполучених Штатів. Це автоматично перетворювало Росію і країни Латинської Америки на геополітичних союзників.

Особливість як Східної Європи, так і Латинської Америки в тому, що обидва регіони достатньо тісно пов'язані з традиційним Заходом. Країни останньої виступають як дочірня цивілізація або субцивілізація (за визначенням самого Хантінгтона), тому що органічно поєднують культурний спадок корінних народів із традиціями південноєвропейських переселенців; слід додати і те, що протягом XIX – XX століть Центральна та Південна Америка зазнали сильного впливу з боку США. З іншого боку, Східна Європа розвивалась в лоні загальноєвропейської культури, яка сягає своїм корінням античної

доби, так само як і Західна Європа. Проте це ні в якому разі не дає підстав об'єднувати вищеназвані регіони в рамках єдиного «західного світу». Навпаки – перед нами принаймні три величезних культурно-історичних простори, кожен з яких демонструє (чи прагне демонструвати) власний шлях суспільно-історичного розвитку; іншими словами – претендує стати одним із полюсів нового світу.

Пояснення якісно нових реалій новітньої історії людства потребує якісно нових наукових методів. В умовах кризи традиційної методології сучасному історичному потрібен такий підхід, який буде комплексним, загальним і одночасно гнучким, що враховує складні тонкощі сьогоденного історичного процесу. Багато науковців – істориків, культурологів, філософів – все більше звертаються до так званого цивілізаційного підходу, популяризатором якого виступає і С. Хантінгтон. Тому питання слід поставити так: «Чи тотожні між собою поняття “багатополосність” та “цивілізаційність”?». Іншими словами: «Чи описує цивілізаційна концепція реалії багатополосного світу?».

У своїй роботі «Зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтон, так само як і Ф. Фукуяма, не висуває якісно нової концепції. Фактично, він розвиває ідеї відомого британського історика А.Дж. Тойнбі, одного з класиків так званого цивілізаційного підходу. Проте даний підхід не обмежується розподілом людства за мовно-релігійним критерієм. Потенціал його значно ширший, але разом з тим на сьогоднішній день не існує цивілізаційного підходу як єдиної та комплексної концепції всесвітньо-історичного розвитку. Саме до таких висновків дійшов автор у своїй спробі дослідити сутність цього підходу як альтернативи лінійно-стадіальному, який формувався у європейській історичній науці близько двох тисячоліть і протягом якого було вироблено основні його фундаментальні принципи: лінійності, стадіальності та прогресу – починаючи від християнського уявлення про початок та кінець історичного буття до радянської (формаційної) моделі історичного матеріалізму.

Прогресистська лінійно-стадіальна модель носить універсальний всесвітньо-історичний характер і розглядає всесвітньо-історичний процес як об'єктивно зумовлений, поступовий розвиток людства; такий розвиток відбувається шляхом переходу від попередніх менш прогресивних до наступних більш прогресивних стадій; стадії відрізняються між собою якісними рисами, характерними для всіх сфер суспільно-історичного буття, що визначають зміст та форму цих стадій. Разом з цим лінійно-стадіальна модель є європоцентричною, тобто базується на досвіді європейського історичного розвитку.

Усі вищеназвані фундаментальні принципи, покладені в основу лінійно-стадіального підходу, є специфічними саме для європейського світобачення. Принцип лінійності, уявлення про початок та кінець історії як час існування людства взагалі, вироблений християнською філософією, не є характерним для інших релігійних систем. У цьому сенсі ми маємо підстави говорити про лінійність європейського світобачення. Принцип стадіальності не є цілковито специфічним для європейської свідомості, проте він є достатньо відмінним від циклічних моделей світосприйняття: якщо циклізм передбачає просте чергування певних стадій, що слідує одна за іншою у певному порядку, який щоразу повторюється (такий циклізм можна назвати природним, органічним, адже він асоціюється з циклічними процесами навколишнього світу, як-то зміна пори року, фаз Місяця тощо), то європейський принцип стадіальності передбачає кількісні, а головне, якісні зміни, що складають зміст стадій (адже навіть характерна для гуманістичної історіографії теза про повернення у Новий час до античних традицій містила в собі ідею не просто повернення, але розвитку цих традицій, навіть перевершення). Що стосується принципу прогресу як ідеї про перехід від нижчих до вищих форм історичного буття в усіх його сферах, то він є цілковито унікальним, притаманним європейській моделі світогляду. Певною мірою саме ідея прогресу є основою, стрижневою, адже принципи лінійності та стадіальності мовби просякнуті прогресизмом. Так чи інакше, але саме ідея про розвиток (як синонім прогресу), про складний, але невпинний перехід від простіших і нижчих до складніших і ви-

цих форм історичного буття, перетворює лінійно-стадіальну модель в якісно відмінну від інших моделей світобачення, зокрема циклічної. Якби не ідея прогресу, лінійно-стадіальна модель взагалі була б видозміненою циклічною моделлю, моделлю «розгорнутого кола» (лінії) на противагу моделі «згорнутої лінії» (кола).

Окрім вищезазначених фундаментальних принципів, покладених в основу лінійно-стадіального підходу, ми згадували про його універсалістську рису (можна говорити навіть про принцип універсалізму). Генетично принцип універсалізму пов'язаний з просвітницькою ідеєю про «природні закони», тобто такі, що є об'єктивними і незмінними та покладені в основу Всесвіту від початку його існування. Розгляд сутності «природних законів» не є завданням даної роботи, проте слід зважити на умови, що призвели до вироблення тези про універсалізм історичного розвитку. Європейська фундаментальна історична наука була побудована переважно на європейському ж матеріалі. Середньовічна модель зміни чотирьох світових монархій будувалась на Біблії, гуманістична історія була радше пов'язана з літературою та мистецтвом. Більш-менш систематичне вивчення неєвропейського світу починається лише в XIX ст. Навіть марксистська філософія історії, претендуючи на створення всесвітньо-історичної картини, базувалась на європейському матеріалі. Саме ці обставини зробили європейську всесвітню історію вкрай європоцентричною (у подальшому ми побачимо, що саме європоцентризм став чи не найпершим об'єктом критики з боку творців цивілізаційного підходу). Не менш важливим фактором такого європоцентричного успіху, на думку автора, став європейський успіх у справі колоніального опанування світом. Європа демонструвала не просто військово-політичне чи економічне домінування, але цивілізаційну зверхність: у протистоянні європейського та неєвропейських світів перший здобув майже цілковиту перемогу (практично повне нищення американських, африканських та австралійських суспільних структур, сильна деформація азійських). Здобувши панування над світом, Європа поставила себе також і в центрі всесвітньо-історичного процесу. Європейський шлях розвитку розумівся як універсальний. Віхи європейської історії (навіть не всієї, а переважно західноєвропейської) стали й рубіжними віхами всесвітньої історії.

На сьогоднішній день історична наука, в тому числі вітчизняна, базується на лінійно-стадіальній моделі всесвітньо-історичного розвитку. Більше того, саме в рамках цієї моделі осмислюється сучасність та майбутнє. Концепція Фукуями – лише варіація цієї моделі, сучасна апологія західної цивілізації. І навпаки, Хантінгтон робить наголос на недопустимості розуміння так званої західної моделі розвитку як універсальної у зв'язку зі стрімким піднесенням неєвропейських країн, які демонструють власні моделі цивілізаційного розвитку.

Проте обмеженість лінійно-стадіального підходу, викликана європоцентризмом у всіх його проявах (від хронології до розуміння історичного процесу), давалася взнаки вже у середині XIX ст. Ця незадоволеність у трактуванні всесвітньо-історичного процесу і призвела до виникнення цивілізаційного підходу, генетично пов'язаного з ідеями про «дух народу» та національно-культурні особливості, а отже, і власні шляхи історичного розвитку, вироблені романтичною історіографією.

Як вже зазначалося вище, так званий цивілізаційний підхід не є якоюсь однією, сталою, виробленою концепцією. Неуніверсалістські концепції висувались як альтернативні історіософські концепції, проте єдиного комплексного вчення про всесвітньо-історичний процес, яке б запропонувало нову, відмінну від лінійно-стадіальної, науково-історичну модель не існує і до сьогодні.

Першим в ряду класиків цивілізаційного підходу стоїть ім'я російського публіциста Миколи Яковлевича Данилевського (1822 – 1885). Його концепція самобутніх культурно-історичних типів, яка значно випередила шпенглерівську ідею суперкультур та тойнбіан-

ське вчення про цивілізації, не набула популярності у дореволюційній Росії, несправедливо перекручувалась за радянської доби, проте давно користується повагою західноєвропейських науковців.

Сутність всесвітньо-історичного процесу Данилевський вбачав у народженні, розвитку та згасанні культурно-історичних типів або цивілізацій – самостійних суспільно-історичних організмів, які відрізнялись між собою власними, унікальними, специфічними формами розвитку. Саме розподілення за культурно-історичними типами цивілізацій, на його думку, слід покласти в основу системи історичного знання. Микола Яковлевич Данилевський розглядав культурно-історичні типи як форми розвитку локальних цивілізацій, кожна з яких розвивається за своїм «проектом» відповідно до тих «основ» (релігійна, культурна, політична та соціально-економічна), які закладені для кожного культурно-історичного типу. Розвиток культурно-історичних типів є подібним до органічного розвитку і підпорядковується певним загальним законам (всього 5). Виділення самих культурно-історичних типів (всього 8) не стояло пріоритетною проблемою.

Своєрідним наступником Данилевського був німецький філософ, культуролог Освальд Шпенглер (1880 – 1936), який розробив концепцію локальних суперкультур і виклав її у найвідомішій своїй праці «Присмерк Європи» (1918; 1922). Шпенглер стояв на органістичних позиціях, тобто розглядав всесвітньо-історичний процес як розвиток подібних до біологічних організмів суперкультур, але, на відміну від російського мислителя, був ірраціоналістом. Одразу слід зазначити, що концепцію Шпенглера моделлю всесвітньо-історичного процесу назвати важко. Перед нами радше концепція локальних суперкультур, які виникають без будь-якої системи, розвиваються згідно з законами живої природи, є цілком унікальними та неповторними.

Суб'єктами історичного процесу німецький культуролог вважав саме культури (всього 8, з культурно-історичними типами Данилевського співпадають лише частково) – живі організми, які існують безцільно. Вони є цілком самостійними, такими, що формують та видозмінюють людство, а не навпаки. Іншою рисою культур є їхня повна унікальність та неповторність, німецький філософ заперечував будь-яку можливість спадковості культур. Шпенглер не виділяв закони розвитку культур, а стадії їх розвитку уподібнював до стадій розвитку живих організмів. Не знаходимо ми нічого подібного положенню про чотири типи «культурних діяльностей» Данилевського. Разом з тим Шпенглер склав три детальні та оригінальні схеми розвитку різних сфер суспільно-історичного буття, які, на його думку, були універсальним алгоритмом розвитку всіх культур: духовного життя, мистецтва та політики.

Необхідно звернути увагу на один аспект. У вітчизняній історіографії цивілізаційний підхід виступає альтернативою не стільки лінійно-стадіальному взагалі, скільки його формаційному різновиду. Іншими словами, відбувається своєрідна підміна базисів: культурно-релігійним соціально-економічного. Насправді така ситуація є наслідком невиправданого захоплення тойнбіанською моделлю, в той час як у Данилевського та Шпенглера відсутня абсолютизація якого-небудь одного фактора чи сфери соціального буття як базисного. Основи цивілізаційної моделі закладено саме останніми, в той час як Арнольд Дж. Тойнбі (1889 – 1975) у своїй фундаментальній праці «Осягнення історії» (1934 – 1954) подає якісно іншу концепцію.

Перед нами постає досить оригінальна та своєрідна спроба моделі всесвітньо-історичного процесу, суб'єктами якої також є цивілізації як самобутні та універсальні комплекси, які проходять у своєму розвитку різні стадії, але порівнювати її з попередніми складно. По-перше, тойнбіанська модель абсолютно несистематична. Єдиним критерієм для розподілу людства на цивілізації (всього 21) виступає релігія та форми її організації, проте прямого ототожнення релігії та цивілізації немає. Так само немає і визначення цивіліза-

ції: з одного боку, цивілізація обіймає групу народів, чия історія складає неподільне ціле (або які формують поле історичного дослідження), з іншого боку, цивілізаціями Тойнбі називає і групи народів, і народи, і етнічні групи в рамках народів, і держави. У британського історика навіть відсутня чітка межа між цивілізацією та «примітивним суспільством» («так звана цивілізована держава є не більше, ніж осначене високою технологією плем'я»). Таким чином, можна говорити про його багатозначне розуміння цивілізації: як групи народів, чия історія є нерозривною і які складають єдине надсуспільство на основі однієї релігії; як форми організації суспільства, яка є наслідком відповіді на зовнішній виклик. По-друге, незрозумілим є зміст тих процесів, які описує тойнбіанська модель, що є прямим наслідком невизначеності суб'єктів історичного процесу. Класифікація цивілізацій за релігійною ознакою та абсолютизація релігійного фактора перетворюють її на модель розвитку релігій у всесвітньо-історичному масштабі, але ніяк не на модель всесвітньо-історичного процесу. Разом з тим відсутність чіткого визначення цивілізації, використання даного поняття для позначення найрізноманітніших соціальних структур та суспільств взагалі не дозволяє виділити єдиний, але комплексний, системний процес. Таким чином, перед нами не модель всесвітньо-історичного процесу, а безсистемний набір положень, які з різних боків пояснюють окремі історичні явища та процеси.

На сьогоднішній день цивілізаційного підходу як єдиної концепції всесвітньо-історичного процесу не існує. Це пов'язано як з домінуванням лінійно-стадіального підходу, який став традиційним, так і з нерозробленістю цивілізаційного. Ми можемо говорити лише про альтернативу лінійно-стадіальному підходу у вигляді цивілізаційного. У чому ж полягає принципова відмінність між двома підходами? В їх сутності, в тих принципах, які в них закладено.

Лінійно-стадіальний підхід базується на принципах лінійності, стадіальності та прогресизму. Відповідно до цього прогресистська лінійно-стадіальна модель носить універсальний всесвітньо-історичний характер і розглядає всесвітньо-історичний процес як об'єктивно зумовлений, поступовий розвиток людства; такий розвиток відбувається шляхом переходу від попередніх менш прогресивних до наступних більш прогресивних стадій; стадії відрізняються між собою якісними рисами, характерними для всіх сфер суспільно-історичного буття, що визначають зміст та форму цих стадій.

Виходячи з аналізу робіт класиків цивілізаційного напрямку, можна виділити принципи, на яких базується цивілізаційний підхід. Життя кожної цивілізації є лінійний процес, тобто цілісний та об'єктивно зумовлений, такий, що має свій початок та кінець. Кожна цивілізація у своєму розвитку проходить декілька стадій, зміст яких якісно відрізняється одна від одної. Крім цього, в процесі розвитку цивілізацій спостерігається перехід від простих та нижчих до складних та вищих форм організації (щоправда, цей прогрес не є абсолютно поступальним, можливі періоди регресу). Більше того, наступні цивілізації можуть вважатись розвиненішими за попередні. Головна різниця між лінійно-стадіальним та цивілізаційним підходами у виділенні головних суб'єктів всесвітньо-історичного процесу. Якщо перший підхід розглядає все людство як єдине суспільство, відводячи специфічним рисам другорядну, не визначальну роль, то другий підхід розглядає людство саме як сукупність декількох чи навіть багатьох соціальних систем, які розвиваються практично за одним алгоритмом, проте будучи унікальними та різноманітними за формою та змістом, відповідно до своїх основ. Такі соціальні системи і є цивілізаціями – великими суспільствами, основою яких є етнічно близькі групи, які розвиваються за власними, специфічними сценаріями та виробляють спільні форми організації. Кожна цивілізація є єдиним автономним організмом.

Таким чином, цивілізаційна модель розглядає всесвітньо-історичний процес як цілісний об'єктивно зумовлений, поступовий розвиток різних унікальних цивілізацій, які мають власні основи і проходять у своєму існуванні декілька стадій, створюючи унікальні за змістом та формою моделі організації; такий розвиток відбувається шляхом переходу

від попередніх менш прогресивних до наступних більш прогресивних стадій відповідно до закладених у кожній цивілізації основ; стадії відрізняються між собою якісними рисами, характерними для всіх сфер суспільно-історичного буття, що визначають зміст та форму цих стадій.

Іншими словами, лінійно-стадіальний підхід відрізняється від цивілізаційного універсалізмом. В певній мірі останній є більш довершеною версією першого. Принципи, закладені в обидва підходи, однакові. Різниця між ними не в тому, що один розглядає всесвітньо-історичний процес як чергування стадій, а другий – як виникнення та занепад локальних цивілізацій. Таке трактування є цілком хибним. Різниця, як ми вже зазначали, полягає у визначенні суб'єкта історичного процесу.

Іронія лінійно-стадіального підходу в тому, що, незважаючи на зазіхання на універсалізм, він є саме лінійно-стадіальним підходом до розуміння однієї європейської історії (і то починаючи з періоду «великого переселення народів»). Лінійно-стадіальна модель – результат розвитку переважно західноєвропейської історичної думки протягом майже двох тисячоліть, була доведена до логічного завершення істориками країни, яка і сьогодні багатьма вважається неєвропейською. Саме завдяки радянській історіографії вона отримала справді всесвітній характер і стала універсальною. До цього відбувалось зухвале, науково необгрунтоване перенесення західноєвропейської періодизації на історію всього людства. Так чи інакше, але ігнорувати специфічні особливості різних суспільств або ігнорувати їх на сьогоднішньому етапі розвитку історичної науки – власне антинауково. Всі спроби створення універсальних моделей всесвітньо-історичного процесу призводили до невиправданої схематизації, обмеженості та викривлення.

Висновки

Що стосується цивілізаційного підходу, то фактично на сьогоднішній день ми маємо лише «систему історичного знання» Данилевського. Вироблені ним принципи дозволяють по-новому підійти до пошуку змісту всесвітньої історії не в історіософському, а саме в конкретно-історичному значенні. Схеми розвитку культур Шпенглера ілюструють сам процес розвитку цивілізації і потребують більш детального аналізу на предмет їх історичності, а у Тойнбі ми можемо взяти лише певні положення, тому що самої моделі у нього немає.

Перед дослідниками залишається ще багато задач суто методологічного характеру, головна з яких – вироблення критеріїв для виділення цивілізацій та їх класифікація. Без цього цивілізаційна модель залишатиметься теоретичною абстракцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Фукуяма Ф. ; [пер. с английского М.Б. Левина]. – М. : АСТ, 2004. – 592 с.
2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Хантингтон С. ; [пер. с английского Ю. Новикова и Т. Веллмеева]. – М. : АСТ, 2003. – 603 с.
3. Данилевский Н.Я. Россия и Европа / Данилевский Н.Я. – М. : Книга, 1991. – 574 с.
4. Шпенглер О. Закат Европы / Шпенглер О. ; [авт. вступит. статьи А.П. Дубнов, авт. комментариев Ю.П. Бубликов и А.П. Дубнов]. – Новосибирск : Наука, 1993. – 592 с.
5. Тойнби А.Дж. Постигание истории / Тойнби А.Дж. ; [пер. с англ. Е.Д. Жаркова]. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 640 с.

Д.Д. Семёнов

Цивилизационный подход как метод исследования многополюсного мира: русско-латиноамериканское содружество в условиях многополюсного мира

Данное исследование заключается в комплексном анализе современных и традиционных цивилизационных концепций и определении сущности цивилизационного подхода, который позволяет дать качественно новую оценку всемирно-историческому процессу, реалиям современного многополюсного мира, в частности на примере взаимоотношений России со странами Латинской Америки, которыми провозглашен собственный путь развития и сотрудничества с другими странами на принципах многополюсности.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2009.